

# PROFIL ABSOLVENTA ZÁKLADNEJ ŠKOLY V OBLASTI VÝTVARNEJ EDUKÁCIE

*Martina Pavlikánová*

**Anotace:** *Z pohľadu potrieb dnešnej spoločnosti je potrebné pripraviť absolventa základnej školy k získaniu a rozvíjaniu skúseností dôležitých pre existenciu človeka. Počiatkom 20. storočia človek, ktorý ovládal čítanie, písanie a počítanie, bol považovaný za gramotného. No pre úspech v 21. storočí, vo vede, výrobe či kultúre, ovládať základnú gramotnosť nestačí. Môžeme hovoriť o digitálnom veku, ktorý zahrňuje omnoho viac, než len základnú gramotnosť. Z hľadiska výtvarnej výchovy, jej cieľov a obsahu, hovoríme o rozvíjaní vizuálnej gramotnosti, ako schopnosti rozumieť základným prvkom vizuálnych schém, metód i médií. Rozumieť zobrazeniam, abstraktom i symbolickým obrazom, tak dôležitých pre komunikáciu, ale predovšetkým pre existenciu v dnešnej dobe.*

**Abstract:** *Regarding the needs of the current society, it is necessary to prepare primary school leavers to gain and further develop the experience needed for human existence. In the beginning of the 20th century, a person able to read, write and count was considered literate. However, the basic literacy is not enough for being successful in science, industry or culture in the 21st century. We live in the digital age which demands more than just the basic literacy. In terms of art education, its aims and content, we speak of developing visual literacy, in other words developing the ability to understand the basic elements, methods and media. The ability to understand what is displayed, either abstract or symbolic images, so important for communication but mostly for an existence during this age.*

Z pohľadu požiadaviek dnešnej spoločnosti je potrebné pripraviť absolventa základnej školy k získaniu a rozvíjaniu skúseností a schopností dôležitých pre existenciu človeka. V súčasnej spoločnosti 21. storočia začína byť rozhodujúcim pre akékoľvek fungovanie jedinca v pracovnej i súkromnej sfére vzdelanie, založené na kritickom a samostatnom myslení. Akcent sa kladie na kvalitné vzdelanie, u ktorého sa zdôrazňuje počítačová, informačná, jazyková a funkčná gramotnosť. Pojem funkčná gramotnosť sa používa od 70. rokov 20. storočia na označenie schopnosti (resp. neschopnosti) aktívne využívať kompetencie vyplývajúce z gramotnosti (Zápotočná, 2004, s. 69). „Funkčnou gramotnosťou v informačnej spoločnosti je informačná gramotnosť“ (Dombrovská, 2002).

„V informačnej ére, ktorá sa vyznačuje reťazovými zmenami, kontinuálnym procesom transformácie a stratou stability, je nepretržité učenie sa spôsobom adaptácie, pretože formálne vzdelanie rýchlo zastaráva. Znalostná ekonomika nie je postavená na jednorazovej rekvalifikácii, ale na permanentnom vzdelávaní“ (Rankov, 2006, s. 16).

Počiatkom 20. storočia človek, ktorý ovládal čítanie, písanie a počítanie, bol považovaný za gramotného. No gramotnosť zahŕňa v seba aj množstvo ďalších zručností. Tak ako sa mení naša spoločnosť, vďaka neustálemu zdokonaľovaniu v oblasti vedy, techniky i zrýchľovaniu a zväčšovaniu objemu informačných zdrojov, tak sa musíme neustále zdokonaľovať aj my. Ak chceme udržať krok s modernou dobou, pre úspech v 21. storočí, ovládať základnú gramotnosť nestačí. Potrebuje rozvíjať nové kompetencie, ktoré pomáhajú chápať súčasnú spoločnosť a pomáhajú sa do nej plnohodnotne začleniť. Môžeme hovoriť o digitálnom veku, ktorý zahrňuje o mnoho viac, než len základnú gramotnosť. Podľa North Central Regional Education Laboratory v projekte enGauge, k dosiahnutiu úspechu v 21. storočí nestačí ovládať iba základnú gramotnosť, nakoľko študenti potrebujú dosahovať úspechy tiež vo vede, výrobe a kultúre, ako aj porozumieť informáciám vo všetkých ich podobách (zdroj <http://www.ncrel.org>, [online], citované 23. 10. 2005.

Dostupné na: <http://www.ncrel.org/enguage/skills/agelit.htm>).

Podľa spomínaného projektu gramotnosť digitálneho veku zahŕňa nasledujúce gramotnosti:

- základná gramotnosť
- vedecká /exaktná, odborná/ gramotnosť
- ekonomická gramotnosť
- technologická gramotnosť
- vizuálna gramotnosť
- informačná gramotnosť
- multikultúrna gramotnosť
- globálne povedomie /uvedomenie si/

(zdroj <http://www.ncrel.org>, [online], citované 23.10.2005. Dostupné na internete <http://www.ncrel.org/enguage/skills/agelit.htm>).

Neustála informačná explózia tak kladie zvýšené nároky na prípravu kurikula pre 21. storočie a núti nás zamýšľať sa nad otázkami:

- Ako najlepšie pripraviť absolventov pre plnohodnotný život v súkromnej i pracovnej sfére?
- Aké vedomosti a zručnosti budú absolventi potrebovať?
- Ako naučiť absolventov kriticky hodnotiť a samostatne myslieť?

Výtvarná výchova predstavuje dynamicky sa rozvíjajúci odbor zameraný na rozvíjanie teoretických i praktických schopností jedinca, s úzkou väzbou na výtvarné umenie. Usiluje o komplexné rozvíjanie a formovanie osobnosti, o človeka vzdelaného, múdreho, citlivého, schopného komunikovať, tvorivo riešiť problémy, rozhodovať sa, robiť závery (posudzovať a hodnotiť) a rozvíjať seba aj iných. Svojimi cieľmi, obsahom a procesmi vytvára podmienky na rozvíjanie kvalít psychického i sociálneho vývoja jedinca.

Podľa učebných osnov výtvarnej výchovy pre pre 5. až 9. ročník základnej školy cieľom výtvarnej výchovy je výtvarno-estetické osvojovanie skutočnosti, prírody, sveta vecí a človeka prostredníctvom výtvarných činností a aktívneho osvojovania výtvarného umenia a mimoumeleckého estetického (Učebné osnovy Výtvarnej výchovy pre 5. až 9. ročník ZŠ, [www.statpedu.sk](http://www.statpedu.sk)). Týmto aktivitami sa kultivuje estetické cítenie a tvorivá fantázia, schopnosti výtvarno-esteticky vnímať, prežívať, hodnotiť a výtvarne sa vyjadrovať. Výtvarné činnosti sú úzko späté s poznávacími schopnosťami dieťaťa a s najvyššími cieľmi výchovy. Tieto ciele by sa iba ťažko uskutočňovali bez prebudenia vnútorného záujmu, vnútornej aktivity prameniacej z prirodzenej túžby človeka poznávať, objavovať, tvoriť.

Podľa učebných osnov (bližšie Učebné osnovy Výtvarnej výchovy pre 5. až 9. ročník ZŠ, [www.statpedu.sk](http://www.statpedu.sk)) absolvent základnej školy v oblasti výtvarnej edukácie by mal byť pripravený:

- pre kultúrne formy života v demokratickej spoločnosti,
- pre spoluvytváranie kultúrnych a materiálnych hodnôt,
- pre ochranu a spoluvytváranie životného prostredia,
- pre základnú orientáciu v oblasti výtvarnej kultúry.

Obsah výtvarnej výchovy je často chápaný iba ako získavanie kompetencie k umeleckej výtvarnej tvorbe. No obsahová stránka z hľadiska požiadaviek informačnej spoločnosti sa rozširuje o rozvíjanie vizuálnej gramotnosti prostredníctvom tvorivého prístupu k vizuálnej komunikácii. Je potrebné, aby viedla k uvedomeniu si „hodnoty“ vizuálnych informácií, k schopnosti rozumieť základným prvkom vizuálnych schém, metód i médií. Rozumieť zobrazeniam, abstraktom i symbolickým obrazom, tak dôležitých pre komunikáciu, ale predovšetkým pre existenciu človeka v dnešnej dobe. Tzn., aby sa človek nestal iba ich pasívnym prijímateľom, ale aby dokázal rozpoznať, pochopiť a uplatniť jednotlivé prvky vizuálnych informácií v bežnom živote; v súkromnej i pracovnej sfére.

Dôležitý je v tomto prípade proces aktívnej tvorivej činnosti, v rámci ktorej získava kompetencie a „zručnosti“ zapojenia sa do procesu vizuálnej komunikácie. Tvorivý proces, s väzbou na výtvarné umenia a výtvarnú kultúru, by mal umožniť rozvíjanie vnímania, originality, tvorivosti, obrazovosti, empatie, ale predovšetkým schopnosti zapojiť sa do procesu komunikácie, čo výrazne prispieva k rozvíjaniu vizuálnej i kultúrnej gra-

motnosti. Proces tvorby by sa mal zakladať na osobnej skúsenosti, ktorá ovplyvňuje naše vizuálne vnímanie. Nakoľko každý nový znak, s ktorým sa stretáme, porovnávame s podobnými znakmi z našej osobnej skúsenosti).

Vizuálnu gramotnosť treba chápať ako rozvoj širších schopností „čítať obrazy“, tzn. schopnosti dešifrovať a používať sústavy znakov a symbolov, a zároveň ich aj tvoriť. Výchova umením a predovšetkým komunikácia prostredníctvom umenia, vytvára určitý spôsob pestovania kompetencie, či spôsobilosti so symbolom pracovať a narábať. V tomto smere je prínosom výtvarná výchova, ktorá vo svojich cieľoch reflektuje umenie, v prvom rade výtvarné umenie. Netreba tu umenie chápať iba ako časť obsahu výtvarnej výchovy, ale pristupovať k nemu ako k východiskovému podnetu a zároveň i cieľovému bodu, ku ktorému sa možno vzťahovať ako k informačnému zdroju. Výtvarnú výchovu treba chápať ako súčasť umenia, kde vo vzájomnom aktívnom vzťahu výtvarná výchova reflektuje výtvarné umenie. Je potrebné položiť si otázky:

- *Čo umenie znamená pre jednotlivca a pre spoločnosť?*
- *Ako umenie prispieva k výchove na všetkých stupňoch vzdelávania?*

Z hľadiska svojej funkcie, umenie predstavuje v živote človeka spoločnosti nenahraditeľnú formu osvojovania si sveta. Umenie je predovšetkým o tvorivosti, ale tiež o vedeckom objavovaní, o hľadaní, bádani, o matematických princípoch, o literatúre, o histórii a pod. Môžeme zhrnúť, že umenie:

- je jednou z možných ciest ako vnímať, poznávať seba i svet,
- je výzvou k riešeniu problémov i možnou formou reakcie na ne (reakcia na kultúrnu, sociálnu, politickú situáciu)
- je priestorom pre diskusiu a otvorený dialóg,
- je priestorom pre hľadanie individuálneho výrazu,
- má bezprostredný vzťah k ochrane a spoluvytváraniu prírodného i umelého životného prostredia,
- je súčasťou formovania životného štýlu,
- je súčasťou našej kultúrnej histórie.

Jedným zo zmyslov umenia, predovšetkým súčasného, je komunikácia o diaľni a súvislostiach vo svete. Ak sa pozrieme bližšie na súčasné umenie, tak:

- je charakteristické prekračovaním hraníc smerom ku každodennému životu a jeho dynamickým premenám. Cieľom umenia už nie je vytvoriť tradične chápané krásne umelecké dielo, ale vypovedať a zobrazit' určitý koncept, myšlienku, aj v prípade, že bude útočiť, šokovať, poburovať,
- jeho prezentáciou už nie je iba umelecké dielo, ale dôležitou sa stáva samotná myšlienka, ktorá prostredníctvom rôznorodých foriem sa usiluje tlmočiť problémy súčasného sveta.

Môžeme konštatovať, že umelecké vzdelanie podnecuje jazyk, hovorený aj písaný o vizuálnych obrazoch. V procese vnímania a interpretovania umeleckého diela žiak opisuje, analyzuje a interpretuje vizuálne obrazy, čím sa zvyšuje aj sila jeho verbálneho vyjadrovania.

Z pohľadu výchovy umením môžeme konštatovať, že umenie sa v procese výchovy a vzdelávania podieľa na:

- *rozvíjaní kritického myslenia*. Učí, že problémy môžu mať aj viac, než len jedno riešenie. Tzn., že na isté otázky môžeme dostať aj viac než len jednu odpoveď;
- *pluralitnom prístupe k vnímaniu sveta*. Umenie presadzuje rozmanité pohľady na to, ako vidieť, vnímať a interpretovať svet okolo nás;
- *rozvíjaní rôznych foriem vyjadrovania*. Poukazuje na limity verbálneho jazyka, ktoré nie sú totožné s limitmi nášho vnímania, poznania i vyjadrovania;
- *nenahradiel'nom zážitku*. Umenie nám umožňuje nadobudnúť zážitok, ktorý nemôžeme získať nikde inde, a prostredníctvom tohoto zážitku objaviť široké spektrum toho, čo sme schopní prežiť,
- *zvyšovaní kultúrneho vedomia*. Umenie vytvára priestor pre pochopenie našej spoločnosti, jej identity, cez jej kultúrnu minulosť i prítomnosť,
- *výchove k multikultúrnosti*. Umenie poskytuje priestor na uvedomenie si jedinečnej kultúrnej subjektivity vlastnej kultúry v kontexte iných kultúr. Spoločné črty, rozdiely v zvyklostiach, hodnotách jednotlivých národov.

Vzdelanie vo výtvarnej výchove by malo smerovať od umenia, ako kultúrneho dedičstva a súčasť našej kultúry, k životu. Preto absolvent základnej školy v odbore výtvarná výchova pre 21. storočie by mal byť pripravený smerom na:

- rozvíjanie významnej sociálnej role každého človeka, jeho role užívateľa i tvorcu kultúrnych hodnôt,
- rozvíjanie vlastného kreatívneho potenciálu, tzn. byť vnútorne motivovaný k osvojovaniu si širších zručností, vedomostí, spôsobilosti, ktoré bude potrebovať vo svojom živote. Bol stimulovaný k skúmaniu vlastného tvorivého potenciálu, v ďalšom umeleckom rozvíjaní, prípadne začatí pracovnej kariéry v kreatívnych profesiách,
- súčasné rastúce vzdelávacie nároky informačnej spoločnosti. Rozvíjanie mediálnej kompetencie, tzn. zaradovanie multimedialného a interaktívneho učenia do svojich programov,
- prepojenie na osobnú skúsenosť žiakov, ktorá je dôležitá v rámci poznávania i tvorenia znakov v rámci vizuálnej komunikácie,
- aktualizáciu tém, ktoré by odrážali súčasné sociálne, existenčné, komunikačné problémy,



- prepojenie tradične chápaného umenia so súčasným umením. Orientácia na chápanie umeleckého diela predovšetkým ako myšlienkového konceptu. Hlavným cieľom by mala byť výzva, ktorá núti zastaviť sa, premýšľať, komunikovať, dotvárať a vytvárať,
- rozvíjanie zodpovednosti za seba a svoje činy, ako aj za svet okolo seba,
- rozvíjanie efektívnej komunikácie. Pripravovať človeka otvoreného pre diskusiu a dialóg, schopného kriticky a samostatne myslieť,
- rozvíjanie individuálnych schopností každého jedinca, priestor pre sebavyjadrenie a sebareflexiu,
- utvárať prostredníctvom väzby na výtvarné umenie v kontexte života hodnotový rebríček žiakov, k schopnosti kriticky a samostatne myslieť,
- celoživotné vzdelávanie. Byť vnútorne motivovaný k vlastnej túžbe po nových informáciách a získavaní nových kompetencií a zručností.

Vizuálne médiá nám denne vnucujú svoj pohľad na svet v podobe obrazov. Človek je vďaka tomu, že má vizuálnu schopnosť – schopnosť vnímať prostredníctvom zraku a kognitívnych procesov, možnosť tieto informácie vnímať, spracovať, citovo prežiť, prípadne na nich primerane reagovať. Sme síce zo strany médií vystavení veľkému tlaku informácií, často povrchných, ale človek má možnosť vybrať si iba tie, ktoré sú pre neho prospešné (podľa Šupšákovej 2004).

*„Vizuálna explózia naberá stále väčšie tempo. Vizuálna predstavivosť sa stáva súčasťou kultúry a vnútorných dispozícií jedinca. Každý z nás potrebuje vo svojom živote vizuálny jazyk, aj keď verbálna a písomná komunikácia je ešte stále dominujúcou. Kumulovanie intelektuálneho bohatstva a technický pokrok súčasnej civilizácie prinášajú so sebou nové trendy. Aby sa jediniec i celá spoločnosť dokázali s nimi vysporiadať, to zároveň vyžaduje rozvíjať a kultivovať videnie, vizuálne vnímanie a predstavivosť“* (Šupšáková a kol., 2005, s. 9).

Je preto dôležité kultivovať vizuálne vnímanie, nakoľko nám umožňuje poznávať a orientovať sa nie len v oblasti umenia a kultúry, ale je dôležité aj z pohľadu existencie človeka a jeho celkovej orientácii vo svete. Samotné vnímanie by nám bez hlbšieho uvedomenia bolo zbytočné, keby sme nevedeli dávať jednotlivé poznatky do vzájomných súvislostí, predovšetkým s predchádzajúcimi skúsenosťami a využívať ich v ich našej ďalšej tvorivej činnosti. Vo výtvarnej výchove je preto potrebné vyberať aktuálne témy (dotýkajúce sa života) a využívať také formy a metódy práce, kde je možné preukázať tvorivosť, schopnosť riešiť problémové situácie, spracovávať projekty, využívať metódy brainstormingu, skupinové vyučovanie či samostatnú prácu žiakov.

Absolvent by tak mal mať vypestovanú prirodzenú túžbu:

- po poznávaní a objavovaní seba a sveta okolo seba aj prostredníctvom výtvarného umenia a výtvarnej kultúry ako neoceniteľných zdrojov poznania,
- po nachádzaní zmyslu v tvorivej činnosti ako jednej z charakteristických vlastností ľudského ducha,
- po hľadaní tvorivých riešení akceptujúcich meniace sa kontexty (doba, spoločnosť, vek, záujmy a pod.),
- k citlivému vnímaniu trvalých ľudských hodnôt, ktoré v svojich zobrazeniach zobrazuje veľké umenie minulosti ako aj súčasné umenie.

Záverom možno povedať, že školské vzdelávania by malo byť prepojené so životom. Pre absolventa základnej školy v oblasti výtvarnej edukácie by táto oblasť nemala byť uzatvorená ukončením základnej školy. Získané poznatky v oblasti výtvarnej edukácie, vychádzajúce z poznatkov výtvarného umenia a výtvarnej kultúry, by mali byť odrazovým mostíkom pre jeho ďalšie smerovanie v pracovnom i osobnom živote. Poznatky získané vo výtvarnej edukácii by mali vychádzať a smerovať k životu, a byť súčasťou celoživotného vzdelávania. Nemali by sme zabúdať, že v spoločnosti 21. storočia, kde sa vzdelávanie a informácie stávajú kľúčovým kapitálom, je potrebné stanoviť také ciele, ktorých spoločným menovateľom by bolo objavovanie, poznávanie, získavania a v nekonečnom rade vytváranie (tvorenie).

### **Literatúra:**

DOMBROVSKÁ, M. Informační gramotnost: funkční gramotnost v informační společnosti. In *Konference INFORUM* [online]. Praha 22. 5. 2002. Citované 14.5.2007. Dostupné v internete: <http://www.inforum.cz/inforum2002/prednaska37.htm>

FULKOVÁ M. Když se řekne... vizuální gramotnost. *Výtvarná výchova*, 2002, roč. 4, s. 12–14.

GARDNER, H. *Dimenze myšlení*. Praha : Portál, 1999.

HORÁČEK, R.(ed.) *Galerijní animace a zprostředkování umění*. Brno : CERM, 1998.

HORÁČEK, R. a kol. *V dialógu s uměním*. Brno : Katedra výtvarné výchovy Pedagogické fakulty MU a Centrum pro další vzdělávání učitelů MU, 1994.

JŮVA, V. Múzejní pedagogika ve vysokoškolském studiu. In *Děti, mládež a múzea? III. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference*. Brno : Moravské zemské muzeum, 2003, s. 26 – 29.

KESNER, L. *Vizuální teorie*. Jinočany : H & H, 1997.

KESNER, L. ml. Husté vidění (Obraz umění a neurologie vnímání). In Média @ obraznost. INSEA, 2000.

LASOTOVÁ, D. *Dialogový katalóg jako iniciátor komunikace (nejen o umění)*. Muzeum, umění & společnost 2005/1, <http://www.muzeum-umeni-benesov.cz/bulletin/2005-01.htm>, online, 6.6.2006

PAVLÍKÁNOVÁ, M. Na ceste k významu obrazu. *Múzy v škole*, 2004, roč. 9, č. 2, s. 9–13.

PAVLÍKÁNOVÁ, M. Úloha umenia ako komunikačného prostriedku v predškolskom veku. *Naša škola*, 2005/06, roč. 11, č. 3, s. 6–13.

PAVLÍKÁNOVÁ, M. Keď sa povie galerijná edukácia. In CUBJAK, M. *Muzeoedukológia (Zborník príspevkov k problematike projektu Medzinárodná komparácia muzeoedukologických aktivít v krajinách európskej únie)*. Humenné : Balada, 2005, s. 99–108.

*Učebné osnovy Výtvarnej výchovy pre 5. až 9. ročník základnej školy*. [online]. Citované 1. 6. 2007. Dostupné na internete <[http://www.statpedu.sk/Pedagogicke\\_dokumenty/Zakladne\\_skoly/Osnovy/VV.doc](http://www.statpedu.sk/Pedagogicke_dokumenty/Zakladne_skoly/Osnovy/VV.doc)>

RANKOV, P. Aspekty informačnej gramotnosti. In *Bulletin SAK*, 2006, roč. 14, č. 2, s. 19 [online]. Citované 14.5.2007. Dostupné na internete: <[http://www.sakba.sk/bulletin/2006/bull2/rankov2\\_06.pdf](http://www.sakba.sk/bulletin/2006/bull2/rankov2_06.pdf)>

ŠUPŠÁKOVÁ, B. a kol. *Vizuálna kultúra a umenie v škole*. Bratislava : DIGIT, 2004.

VALACHOVÁ, D. Výtvarná výchova v kontexte multikultúrnej výchovy na základnej škole. In *História a perspektívy učiteľského vzdelávania (Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie)*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB, 2004, s. 615–618.

ZÁPOTOČNÁ, O. *Kultúrna gramotnosť v sociálnopsychologických súvislostiach*. Bratislava : Album, 2004.

[www.hrweb.sk](http://www.hrweb.sk)

[www.ncrel.org](http://www.ncrel.org)

[www.statpedu.sk](http://www.statpedu.sk)